

Geen van deze ziekten...

‘Hij zei: Als u aandachtig luistert naar de stem van de HEERE, uw God, en doet wat juist is in Zijn ogen, als u *Zijn geboden* gehoorzaamt en al *Zijn verordeningen* in acht neemt, dan zal *Ik geen enkele van de ziekten* over u brengen die *Ik over Egypte* gebracht heb, want Ik ben de HEERE, uw Heelmeester’ (Ex. 15:26).

Willem J.J. Glashouwer
Predikant (PKN), auteur van
verschillende boeken, voorzitter
van stichting Christians for Israel
International en hoofdredacteur van
Profetisch Perspectief.

Tussen de vele boeken in onze boekenkasten trof ik een boek aan waarvan inmiddels van de Engelse editie (tweede druk juni 2000) wereldwijd meer dan een miljoen exemplaren verkocht zijn. Onlangs verscheen een derde druk. Het is het boek van S.I. McMillen, M.D. en David E. Stern, M.D. getiteld: *None of These Diseases*. Graag geef ik het een en ander eruit weer over de wijsheid van de Bijbel, van de Thora, van Oude en Nieuwe Testament, van Gods geboden en verboden.

De meest smerige, walgelijke en hardnekkige vergissing in de geschiedenis van de geneeskunde: opensnijden van wonden en ze laten ontsteken

Daarnaast verwijs ik ook graag naar het boek *Moderne wetenschap in de Bijbel* door drs. Ben Hobrink, waarin ook regelmatig verwezen wordt naar o.a. dit boek van McMillen en Stern. Bioloog Ben Hobrink laat in zijn uitvoerig gedocumenteerde boek onomstotelijk zien dat de Bijbel kennis bevat die de

wetenschap duizenden jaren vooruit is. Toepassing daarvan had miljoenen mensen het leven kunnen redden, zoals bij de epidemieën van melaatsheid, pest en cholera. Ook nu zou deze kennis talloze ziektegevallen kunnen voorkomen, zoals hart- en vaatziekten en geslachtsziekten.

WIJSHEID DER EGYPTENAREN

In Handelingen 7:22 lezen we: ‘En Mozes werd onderwezen in *alle wijsheid der Egyptenaren* en was machtig in zijn woorden en werken.’ Wat hield die ‘wijsheid der Egyptenaren’ in op medisch gebied? Een belangrijke bron van kennis over de stand van zaken van de medische wetenschap in het oude Egypte is de Papyrus Ebers. Het stamt uit de achttiende dynastie, die begon in 1550 voor Christus, maar er wordt aangenomen dat de inhoud ervan afkomstig is uit eerdere teksten. De papyrus bestaat uit 110 pagina’s, waarop ruim zevenhonderd kwalen worden behandeld. Enkele voorbeelden. De papyrus beschrijft anno 1500 voor Christus – dus vóór of omstreeks de tijd van Mozes: ‘Als je last hebt van een oogontsteking moet je de urine toepassen van een trouwe echtgenote.’ Uiteraard is een dergelijke behandeling nutteloos en zelfs gevaarlijk. ‘Om kaalheid tegen te gaan moet je de hoofdhuid insmeren met een mix van zes soorten dierlijk vet, van een paard, een nijlpaard, een krokodil, een kat, een slang, en een wilde geit’... De Papyrus Ebers vermeldt honderden zalven, preparaten en recepten gemaakt van ingrediënten zoals stof van stenen beelden, dekschilden van kevers, muisenstaarten, kattenharen, varkensogen, hondentenen, borstmelk, menselijk

sperma, ogen van palingen en ingewanden van ganzen, enzovoort...

Voor ontstekingen veroorzaakt door splinters raadt de Papyrus Ebers aan om een zalf van bloed van wormen en ontlasting van een ezel te gebruiken. Dus werden door deze Egyptische dokters in hun wijsheid wonden geïnfecteerd zodat er zweren met pus ontstonden. De papyrus zegt: '...dat het goed is voor wonden om een beetje te gaan rotten...'

Een moderne dokter geeft als commentaar: 'Dit is de eerste verklaring ons bekend van de meest smerige, walgelijke en hardnekkige vergissing in de geschiedenis van de geneeskunde: opensnijden van wonden en ze laten ontsteken... Meer dan 3500 jaar heeft het pus rijkelijk gevloeid, en de theorie van het veroorzaken van deze goede en prijzenswaardige pus is pas onlangs langzaam verdwenen.'

In het oude Egypte werden wonden bewust geïnfecteerd; ontsteking zou goed zijn.

de Egyptische priesters. Daar heeft hij ongetwijfeld ook dit soort medische kennis opgedaan. Hij was misschien wel getraind om deze infectieverschijnselen de genezingspraktijken toe te passen. Maar in Leviticus 18:1-5 waarschuwt Mozes de Israëlieten om *niet de wijsheid* van de Egyptenaren of van de inwoners van Kanaän te volgen! We

lezen daar: 'De HEERE sprak tot Mozes: Spreek tot de Israëlieten en zeg tegen hen: Ik ben de HEERE, uw God. U mag de gebruiken van het

land Egypte, waarin u gewoond hebt, *niet* navolgen, en ook de gebruiken van het land Kanaän, waar Ik u naartoe breng, mag u *niet* navolgen. U mag *niet* in hun verordeningen gaan. Mijn bepalingen moet u houden en Mijn verordeningen moet u in acht nemen door daarnaar te wandelen. Ik ben de HEERE, uw God. Mijn verordeningen en Mijn bepalingen moet u in acht nemen. De mens die ze houdt, zal erdoor leven. Ik ben de HEERE.'

Om het volk Israël uit te leiden en te brengen naar het beloofde land Israël, moest Mozes al die Egyptische kennis afleggen. Slechts door het onderwijs door de Allerhoogste Zelf kwam Mozes tot ware kennis, en ontstonden de vijf boeken van Mozes, de Thora.

MOZES' ANDERE KENNISBRON

Mozes schrijft dat de Heere tegen hem zei: 'Als u aandachtig luistert naar de stem van de HEERE, uw God, en doet wat juist is in Zijn ogen, als u Zijn geboden gehoorzaamt en al Zijn verordeningen in acht neemt, dan zal Ik *geen enkele van de ziekten* over u brengen die Ik over Egypte gebracht heb, want Ik ben de HEERE, uw Heelmeester' (Ex. 15:26). De auteurs van het boek *None of These Diseases* zijn beiden christenartsen en proberen op grond van hun medische praktijk en het christelijk geloof duidelijk te maken dat de Bijbel en Gods geboden in de Thora, niet alleen de gids zijn voor ons geloof en geestelijke ontwikkeling maar ook de weg wijzen om een lichamenlijk en emotioneel gezond leven te leiden. Met als basis daarvoor de geciteerde tekst uit Exodus 15:26. Deze medici beschrijven recente wetenschappelijke ontdekkingen op het gebied van besmettelijke ziekten. En hoe Mozes Gods richtlijnen opgeschreven heeft om Israël te beschermen tegen allerlei micro-organismen zoals bacteriën en virussen, lang voordat ontdekt was wat deze besmettelijke ziekten veroorzaakte. Mozes beschrijft in de Thora dat de Israëlieten hun handen moeten wassen, in *quarantaine* moeten gaan, de jongetjes moeten besnijden op de achtste dag na de geboorte (dat voorkomt later

Gods geboden wijzen de weg om een lichamenlijk en emotioneel gezond leven te leiden

In de antieke oudheid hebben goedbedoelende doctoren miljoenen mensen gedood door bewust hun wonden te infecteren.

Mozes was onderwezen in 'alle wijsheid der Egyptenaren'. Handelingen 7:20-22 zegt: 'Te dien tijde werd Mozes geboren en hij was schoon voor God; drie maanden werd hij opgevoed in zijns vaders huis. Toen hij te vondeling was gelegd, nam de dochter van Faraó hem aan en liet hem als haar eigen zoon opvoeden. En Mozes werd onderwezen in alle wijsheid der Egyptenaren en was machtig in zijn woorden en werken.' Je zou kunnen zeggen: Hij studeerde aan de 'universiteiten' van Egypte. Dat wil zeggen dat hij onderwezen werd door

peniskanker en baarmoederhalskanker bij vrouwen die met een besneden man getrouwd zijn), de juiste manier om met lijken, dode lichamen om te gaan, en dat je de uitwerpselen moet begraven, je kleren en je lichaam moet wassen. Lees bijvoorbeeld Numeri 19, Leviticus 13:46, Genesis 17:12, Deuteronomium 23:12-13.

God had met de door Hem verordende (geestelijke en sociale) wetten het geestelijk en lichamelijk welzijn van de mens op het oog. Deze wetten waren echter hun tijd ver vooruit. Hoe hadden de Israëlieten overtuigd kunnen worden van het belang van het principe van een toilet? 'Verder moet er buiten het kamp een gelegenheid zijn waar u uw behoefte kunt doen. U moet een tentpin ['schepje', HSV] bij uw uitrusting steken, die u kunt gebruiken om een gat te maken waar u boven hurkt, en om uw uitwerpselen te bedekken' (Deut. 23:13-14, NBV). Niet als goede raad. Die zou door de mensen in de wind zijn geslagen. Plastisch uitgedrukt: 'Waarom zou ik in een putje buiten het kamp moeten poepen? Wat een zinloos gedoe zeg.' Wat wisten ze in die tijd van buiktyfus, cholera en dysenterie? Werkelijk niets. Door er een religieuze wet van te maken en de navolging ervan te sanctioneren, konden de Israëlieten tot gehoorzaamheid aangezet worden en werd een weg gewezen om te ontkomen aan allerlei dodelijke epidemieën.

HYGIËNE EN BESNIJDENIS

De strenge hygiënewetten van Mozes blijken volgens Hobrink 'een verbazingwekkende wetenschappelijke perfectie te bezitten'. De hygiënewetten laten zich het beste omschrijven als een integraal stelsel van maatregelen ter bevordering van de volksgezondheid. In de Bijbel staan effectieve maatregelen ter bestrijding van geslachtsziekten als gonorrhoe (een druiper), die in 75% van de onbehandelde gevallen leidt tot onvruchtbaarheid.

De Bijbelse maatregelen ter voorkoming van de uitbreiding van melaatsheid (in het Hebreeuws *tsara'at*, 'huidvraat' genoemd), waren vooruitstrevend. Leprozen moesten van de maatschappij worden afgezonderd om verdere verspreiding van de ziekte te voorkomen (Numeri 5:2; Leviticus 13:46). Nu vinden we dat vanzelfsprekend, maar dat is niet altijd zo geweest. Besmetting met lepra vindt voornamelijk plaats via het inhaleren van bacteriën, door ze in te ademen of in te slikken. Met deze kennis in ons achterhoofd begrijpen we de opdracht in Leviticus 13:45, dat gaat over wat de melaatse moet doen als hij een gezond persoon tegenkwam: 'De kleren van de melaatse bij wie de ziekte is vastgesteld, moeten ingescheurd worden, zijn hoofdhaar moet hij los laten hangen, hij moet zijn baard en snor bedekken en hij moet roepen: Onrein, onrein!' Door zijn kleren te scheuren is hij op een afstand herkenbaar als leproos en door zijn mond en neus te bedekken, kunnen er niet allerlei bacteriën overgedragen worden.

Het is vanwege deze vooruitstrevende maatregel dat een professor in de medische geschiedenis de loftrumpet steekt over Leviticus 13 en 14: 'Het dertiende en veertiende hoofdstuk van Leviticus zijn gewichtige officiële documenten, die het verdienen om in letters van glanzend goud geschreven te worden, omdat zij de kiem vormen van de moderne profylaxe (bescherming) tegen besmettelijke ziekten!'

Buiten de Bijbel vind je nergens zulke effectieve maatregel ter voorkoming of bestrijding van allerlei ziekten. De quarantainemaatregel – dat is een periode van afzondering voor een persoon die vermoedelijk besmet is geraakt met een besmettelijke ziekte – is afkomstig uit Leviticus 13:4-7. Daarnaast vinden we in de Bijbel maatregelen met

betrekking tot een goede persoonlijke hygiëne. Naast het principe van een toilet, kunnen we hierbij denken aan het regelmatig wassen van het lichaam, zeker na het aanraken van een lijk of na contact met bloed of een open wond. Al dit soort maatregelen worden vandaag heel belangrijk gevonden als preventieve maatregelen ter voorkoming van besmettelijke ziekten, of om die ziekten onder controle te houden. Denk bijvoorbeeld maar aan de maatregelen die nu genomen worden vanwege het coronavirus.

De besnijdenis van jongetjes op de achtste dag na de geboorte was trouwens extra wijsheid die God aan Mozes gaf – vandaag bevestigd door moderne medische wetenschap – als het ideale tijdstip om zo'n 'operatie' uit te voeren zodat geen ongecontroleerde bloeding of andere kwetsuren optreden. Juist en alleen op die achtste dag bereikt het aantal bloedstollingselementen bij de baby een bovennormaal niveau.

Deze wetten waren hun tijd ver vooruit

Moslims worden pas tussen hun derde en twaalfde levensjaar besneden. Het is opmerkelijk dat er bij de laatste groep meer peniskanker voorkomt dan bij Joden. Kennelijk is besnijdenis pas voluit effectief als die kort na de geboorte plaatsvindt.

Peniskanker is thans in Nederland een zeldzaam verschijnsel. In sommige landen waar het niet zo best met de persoonlijke hygiëne is gesteld, komt peniskanker veel vaker voor. In China bijvoorbeeld bedraagt 15-22% van alle kankergevallen onder mannen peniskanker. Veel mensen met peniskanker sterven hieraan.

DE ZWARTE DOOD

Nog een enkel voorbeeld uit de geschiedenis. In de veertiende eeuw verloor

Europa een derde van zijn bevolking aan de pest. De ziekte begon in Italië en klom vanuit de teen van de laars omhoog naar de dichtbevolkte gebieden in het noorden. Miljoenen mensen raakten besmet.

Eén bevolkingsgroep werd extra hard getroffen door de pest, en dat waren de Joden. Onder meer door toedoen van de flagellanten of 'kruisbroeders' werd de schuld voor de plaag in steden met grote Joodse gemeenschappen nogal eens bij het oude volk van Israël neergelegd. Dat was immers verantwoordelijk voor Christus' dood en veroorzaakte ongetwijfeld ook Gods woede. De redenatie ging vaak als volgt: de Joden hebben een pact met de duivel gesloten. Zij krijgen de pest nauwelijks, terwijl wij, vrome christenen, als ratten sterven. Niemand begreep dat door het houden van de reinigingswetten van Mozes, het wassen van het eetgerei, het wassen van de kleren, de persoonlijke hygiëne en het afstand houden van de bevolking en van de mensen rondom, besmetting niet of nauwelijks een kans kreeg.

Buiten de Bijbel vind je nergens zulke effectieve maatregel ter voorkoming of bestrijding van allerlei ziekten

In Frankfurt werd het hele Joodse kwartier door de flagellanten uitgemoord, in Brussel vonden zeshonderd Joden de dood. Tijdens de pestepidemie die woedde tussen 1347 en 1349 in diverse IJsselsteden alsook in Arnhem, Nijmegen en Utrecht werden alle daar woonachtige Joden levend verbrand. Tegen 1351 nam het aantal doden als gevolg van de pest af, al zou Europa tot aan het begin van de achttiende eeuw met tussenpozen door deze ziekte worden belaagd. Het zou nog tot begin 1600 duren voordat het bevolkingspeil terug was op het niveau van 1300. In

minder dan vijf jaar was een derde van de bevolking – tussen de 25 en 50 miljoen inwoners – verdwenen.

KRAAMVROUWENKOORTS

Tegenwoordig is het de normaalste zaak van de wereld en in deze tijden van het coronavirus zelfs een van de belangrijkste gezondheidsadviezen: was je handen! Maar vroeger was dat niet normaal. De Hongaars-Oostenrijkse arts Ignaz Semmelweis, die er in 1847 als eerste de gezondheidsvoordelen van inzag, werd om zijn advies decennia lang uitgelachen door collega-dokters. Hij ontdekte dat van de vrouwen die in de verloskamer door een vroedvrouw werden geholpen, velen kort daarna stierven aan 'kraamvrouwenkoorts', een bacteriële infectie die ze tijdens de bevalling hadden opgelopen. Waren vrouwen bijgestaan door een dokter of geneeskundestudent, dan overleefde maar liefst twintig procent dit niet. En niemand die daar een plausibele verklaring voor had. Behalve deze: tot dan werd zowat elke ziekte toegeschreven aan 'miasma', slechte of bedorven lucht

die volgens ongeveer iedereen in die tijd dus ook infecties en andere dodelijke dingen meedroeg. Dokter Semmelweis ontdekte echter

dat als de dokters en vroedvrouwen eerst hun handen – en het medisch gereedschap – wassen, de sterfte in het kraambed bijna geheel verdween! Toch bleef het ongeloof bij Semmelweis' collega's groot. Zij zagen hem vooral als een jonge rebel en vielen algauw terug in hun oude, dodelijke gewoontes. 'Onze handen brengen redding, geen dood', bleven ze koppig volhouden. Zelf stond Semmelweis machteloos: doordat er nog geen microscopen bestonden en de wetenschap rond bacteriën nog in de kinderschoenen stond, kon hij zijn gelijk niet onweerlegbaar aantonen.

Voor de gekrenkte dokter zat er niets anders op dan naar zijn geboorteland Hongarije terug te keren, waar hij in een ziekenhuis in Boedapest aan de slag kon. En ook daar deed hij de sterftcijfers bij bevallende moeders op dezelfde manier aanzienlijk dalen. Semmelweis was ten slotte ten einde raad. Hij wist dat 'handen wassen' vele levens redde. Hij wist alleen niet hoe dat kwam.

Hij kreeg een depressie, die uitmondde in een zenuwzinking en gedwongen opname. In die psychiatrische instelling overleed Ignaz Semmelweis in 1865, op amper 47-jarige leeftijd.

Zijn postuum eerherstel zou pas twee decennia later komen. Met dank aan de Franse bioloog Louis Pasteur, die de miasmatheorie in de vuilnisbak mikte en als eerste het onomstotelijke bewijs leverde dat heel wat bacteriën ziekteverwekkend zijn, en dat niet alleen doktershanden, maar ook medische instrumenten grondig gesteriliseerd dienden te worden.

De wijsheid van de Thora was haar tijd ver vooruit!

HET GETTO VAN WARSCHAU

Bij een onderzoek aan de Tel Aviv Universiteit (TAU) werd een bijzondere ontdekking gedaan. Door het gebruiken van eenvoudige middelen werd de opmars van tyfus gestuit door uitgehongerde en onderdrukte Joden. Ongeveer 450.000 mensen, van wie het merendeel Joods was, werden 'opgesloten' in een gebied van iets minder dan drie vierkante kilometer. Dit is tien keer zo dichtbevolkt als moderne steden met hoogbouw.

Toen gebeurde er iets onverklaarbaars, iets wonderlijks. Ondanks de gunstige omstandigheden voor de verspreiding van tyfus, verdween de ziekte langzamerhand. Historici konden dit niet verklaren en getuigen uit die tijd noemden het wonderbaarlijk.

Nu denkt een onderzoeksteam, geleid

Als dokters eerst hun handen wasten, verdween de sterfte in het kraambed bijna geheel (foto: Christian Bowen, Unsplash)

door wetenschapper Lewi Stone van de TAU, een antwoord gevonden te hebben op het mysterie. En dit antwoord is nu juist ook datgene wat ook de verspreiding van COVID-19 tegengaat: sociale afstand, hygiëne en onderwijs. Toen de nazi's honderdduizenden Joden, Roma en anderen het getto indreven, waren onder hen ook ongeveer achthonderd artsen, duizenden verpleegkundigen en andere medisch geschoolde mensen. Tyfus wordt verspreid door luizen en het kan tegengehouden worden door goede hygiëne en sociale afstand. De artsen die in het getto terecht waren gekomen wisten dat en zij begonnen met een programma dat lezingen omvatte, het openen van een 'geheime ondergrondse medische school' en oproepen om sociale afstand te houden. Het schoonhouden van gebouwen en woonappartementen werd aangemoedigd en vaak gedwongen opgelegd. Sociale afstand houden werd door iedereen gezien als 'je gezonde verstand gebruiken'. Dit werd niet afgedwongen. Het jezelf in huis afzonderen werd in

praktijk gebracht, hoewel niet allen omvattend. Quarantaine, dus.

VOEDING

Volgens Hobrinc staan in de Bijbel zeer relevante hygiëne- en voedingswetten, 'waarvan de primitieve mens niet kon weten dat ze zo belangrijk waren'. Mozes was zijn tijd ver vooruit. De wetten richten zich op twee belangrijke aspecten: de volksgezondheid en het biologisch evenwicht. Een paar interessante voorbeelden. In Leviticus 11:13-19 staat een lijst met vogelsoorten die voor consumptie verboden waren. Dit waren juist díé vogels die van immens belang waren voor het biologisch evenwicht. Voorts was het verboden voor de Israëlieten om het losse verzadigde vet (het losse vet onder de huid of rond de organen) van landdieren te consumeren. Ze mochten daarentegen wel het olieachtige vet van vissen eten. We weten nu allemaal hoe belangrijk

het vet van vissen is in het voorkomen van hart- en vaatziekten. Waarom is de consumptie van alle vlees- en aaseters verboden? Vanwege de aanwezigheid van levensgevaarlijke parasieten in het vlees van vlees- en aaseters, waaronder trichinen. Daarom zijn deze dieren onrein.

In het getto van Warschau werd de opmars van tyfus gestuit door uitgehongerde en onderdrukte Joden

Over Gods waarschuwingen voor de schadelijke effecten van overmatig alcoholgebruik voor het lichaam en de psychische gesteldheid – en de gevolgen voor de maatschappij – verwijzen McMillen en Stern naar Efeziërs 5:17-18, Spreuken 23:19-21 en 29-34. Schade aan het zenuwstelsel en inwendige organen. Schade aan het ongeboren kind. Geslachtsziekten en seksuele disfunctionaliteit. Ook het aantal verkeersslachtoffers door overmatig alcoholgebruik, het aantal gebroken huwelijksrelaties en

God waarschuwt in de Bijbel voor de schadelijke effecten van overmatig alcoholgebruik voor het lichaam en de psychische gesteldheid. (foto: Klümper)

gebroken gezinnen door drankmisbruik. Om maar niet te spreken van de schade die kinderen oplopen door huiselijk geweld, door misbruik zowel lichamelijk als psychisch.

Als we Gods geboden en verboden ter harte hadden genomen, zou onze maatschappij er heel anders uitzien

SEKSUALITEIT

Het overtreden van Gods richtlijnen voor seksualiteit zoals weergegeven in bijvoorbeeld 1 Thessalonicenzen 4:3-5 door praktijken als incest en overspel leidt tot allerlei vormen van neurotisch gedrag en seksueel overdraagbare ziekten. Ze verklaren hoe het overtreden van Gods liefdevolle aanwijzingen en richtlijnen niet alleen rechtstreeks gevolgen heeft voor de personen in kwestie, maar ook voor de maatschappij als geheel.

GELOOF

Het geloof speelt daarbij een grote en soms beslissende rol. Psychisch evenwicht, hoe om te gaan met stress en met uitbarstingen van woede: het geloof heeft er alles mee te maken, zie Spreuken 29:11, Efeziërs 4:26. Talrijke

vormen van psychische stoornissen en afwijkend gedrag zijn mede het gevolg van het niet 'wandelen in geloof'. Van onschatbare waarde zijn de kracht van schuldbelijdenis, vergeving en gebed

als helende kracht voor gefrustreerde innerlijke gesteldheid, geschokte zenuwen en verstoorde relaties.

De Bijbel geeft ook belangrijke

aanwijzingen over hoe je kunt omgaan met het verlies van geliefden (Ps. 23, Fil. 4:6-7), hoe je in het dagelijks leven kunt staan als een verlost mens, blij en gelukkig en vol positieve energie (Gal. 5:24; Rom. 6:5-6) en hoe je in vrede kunt sterven (Num. 23:10, Luk. 16:22 en 23:42-43, Fil. 1:23, 1 Thess. 4:14). Leven zonder zelfopgelegd perfectionisme of extreme geldingsdrang of ambitie. Het gevolg daarvan is (over)vermoeidheid, frustratie, bezorgdheid en angst – en serieuze lichamelijke en emotionele stoornissen.

Misschien is het wel het belangrijkste van dit boek dat er benadrukt wordt dat God al deze instructies voor onze geestelijke, psychische en lichamelijke gezondheid al gaf voordat wij beseften wat we nodig hadden om ons te verde-

digen tegen alles wat op de loer lag om ons te bedreigen. Als we al de Bijbelse geboden en verboden, alle richtlijnen en liefdevolle aanwijzingen ter harte hadden genomen die God ons in zijn Woord gegeven heeft, dan zou onze maatschappij er heel anders uitzien en zouden wij als christenen meer lijken op Christus Zelf.

De uitdaging voor ons allemaal is de levensstijl te ontwikkelen in ons dagelijks leven waartoe God ons de aanwijzingen geeft. Met als gevolg dat wij ook zelf de belofte gaan ervaren: 'Geen enkele van deze ziekten...'

LITERATUUR

None of These Diseases, 3rd Edition | Baker Publishing Group

<http://bakerpublishinggroup.com/books/none-of-these-diseases-3rd-edition/179863>

Book Review of S.I. McMillen, M.D. & David E. Stern, M.D.'s *None of These Diseases*

<https://www.uu.edu/centers/science/bookreviews/review.cfm?ID=46>

Gideonboeken | *Moderne wetenschap in de Bijbel* - Ben Hobrink

<https://www.gideonboeken.nl/moderne-wetenschap-in-de-bijbel>

Gezond leven doe je zo - *Weet Magazine*

<https://weet-magazine.nl/wp-content/uploads/2018/07/46.-Gezond-leven.pdf>

Getto van Warschau

<https://www.christenenvoorisrael.nl/artikelen/door-afstand-en-hygiene-in-het-getto-van-warschau-werd-een-epidemie-tegengehouden>

Arts Semmelweis

<https://www.ad.nl/buitenland/arts-die-in-19de-eeuw-wees-op-belang-van-handen-wassen-werd-jarenlang-niet-geloofd~a3d3fc3d/>

Noot

1 *Moderne wetenschap in de Bijbel*, zesde druk, november 2006, uitgave Gideon, Hoornaar, Nederland, NUR 703 en 710, pagina 15-123